

die de Moderne Devoten bevindelijk hebben beleefd en die nadien velen ook buiten de kloostermuren tot heil heeft gestrekt; een historisch gegeven, waaraan men gemakkelijk voorbij gaat met een slechts bladerend vorsen in die vrome, op eerste zicht wat benepen aandoende traktaten. De daarbij gevoegde opmerking van De Jong ten aanzien van historici die deze geschriften niet wezenlijk verstonden is meer dan een boutade, omdat de auteur duidelijk maakt hoe met name historici als Busken Huet, Annie Romein en Ten Haeff, waar dezen de Moderne Devotie ter sprake brachten, daar meer zich zelf kenmerkten dan hetgeen deze devoten hebben nagestreefd. Daartegenover stelde hij hetgeen Titus Brandsma bij de Geert Grote-herdenking van 1940 uitsprak: Het was Grote en al degenen die hem in zijn vroomheid volgden, bovenal begonnen 'om een keer naar de Heer'. Ook dit blijft een belangrijk historisch gegeven. Door dit aspect nadrukkelijk te belichten verleent de bijdrage van De Jong aan deze bundel over zes eeuwen doorwerking van de Moderne Devotie een historisch reliëf, dat tevens metahistorisch mag worden genoemd.

A. H. Bredero

D. J. de Jong, e. a., ed., *Hardinxveld en de riviervisserij* (Hardinxveld-Giessendam: Historische Vereniging, 1988, 405 blz., f45,-, ISBN 90 70960 23 0).

Uit het voorwoord van eindredacteur D. J. de Jong valt af te leiden, dat dit boek bedoeld is als een monument voor de verdwenen riviervisserij van Hardinxveld. Als zodanig is het een indrukwekkend en fraai monument. Niet alleen vanwege zijn omvang — ruim 400 bladzijden en vele fraaie foto's —, ook omdat het een nagenoeg compleet overzicht is, al verontschuldigt De Jong zich ervoor, dat men ondanks het streven naar compleetheid niet alle zaken kon behandelen, ja zelfs detaillistische informatie terwille van de leesbaarheid moest weglaten.

Naast een korte inleiding en bijwerk als Engelse samenvatting, lijsten van afgegeven visvergunningen 1870-1899 en leden van de visserijvereniging Samenwerking, verantwoording van literatuur en illustraties en een dankwoord, telt dit boek achttien hoofdstukken. Daarvan zijn er twaalf geschreven door D. J. de Jong alleen.

Het eerste hoofdstuk geeft een overzicht van de schaarse gegevens over de Hardinxveldse riviervisserij van de prehistorie tot en met de zeventiende eeuw. De periode 1500-1570 krijgt speciale aandacht in een apart hoofdstuk 2, omdat er dankzij meningsverschillen over visserijrechten een aantal juridische en financiële bronnen bewaard zijn gebleven, waaraan een duidelijk beeld van de visserij ontleend kan worden. Waar men die bronnen kan raadplegen, wordt hier niet vermeld (men kan ze in het eerste hoofdstuk vinden). Bij dit hoofdstuk ontbeert de lezer een kaart van het gebied met aanduiding van de talloze geografische namen die in de tekst voorkomen. Verderop in het boek komen enige kaarten voor die ten dele in dit manco zouden kunnen voorzien, maar er wordt hier niet naar verwezen. Omstreeks 1543 was nog een minderheid van het dorp visser van beroep, al waren de meeste dorpsbewoners wel op de een of andere manier bij de visserij betrokken.

De volgende hoofdstukken zijn thematisch. Er volgen zeven hoofdstukken over de verschillende soorten visserij: drijfnetvisserij, steekvisserij, zegenvisserij (alle drie op zalm), visserij op steur, visserij op elf, fint, prik en spiering, schokkervisserij en een hoofdstuk over overige vormen van visserij. Het zijn gedetailleerde beschrijvingen van vistuig en visserij, geïllustreerd met meestal duidelijke foto's en tekeningen. Bij sommige visserijen, zoals de klepplot- en de

galvisserij, is de uitleg mijns inziens te beknopt en zal de lezer de tekst enige malen moeten herlezen om de werking van een complex vistuig te begrijpen. Het hoofdstuk over het viswater (10) gaat niet over de natuurlijke gesteldheid van het viswater, maar over de visserijrechten en verpachtingen. Het wordt gevolgd door hoofdstuk 11 over de Visserij vereniging Samenwerking (1907-1961), die in het bijzonder bij verpachtingen van het viswater een belangrijke rol speelde. Het hierna volgende hoofdstuk geeft informatie over de verschillende vissen die het doelwit van de Hardinxveldse vissers waren. De plaats van dit hoofdstuk is merkwaardig. In plaats van na de beschrijving van de visserijen en vistuigen had het daaraan vooraf moeten gaan. Immers, het gedrag van de vis bepaalt wat voor vistuig en welke vissersboot men zal inzetten.

Het hoofdstuk over de drijverschuit (13) is een uitstekend gedocumenteerd en gestructureerd overzicht van dit scheepstype en de werven waar het gebouwd werd, verlucht met detailfoto's en scheepsbouwkundige tekeningen. Ook is een vlootlijst van vissersvaartuigen uit Hardinxveld en van in Hardinxveld voor elders gebouwde vissersvaartuigen toegevoegd die een visserijnummer hebben gekregen en dus een vergunning hadden voor de kustvisserij. De volgende vier hoofdstukken betreffen de sociale en economische aspecten. In 'Het leven van de vissers' (14) gaat het om de periode 1880-1940, gebaseerd op verhalen van oud-vissers en de ervaringen van de auteur zelf. Het zijn vooral volkskundige onderwerpen die aan bod komen. De visserijnevenbedrijven worden in het volgende hoofdstuk (15) behandeld: touwslagerij, netten breien, tanen, rokerijen, ijsvoorziening. Aan de Hardinxveldse visafslag is een afzonderlijk hoofdstuk (16) gewijd, dat afgesloten wordt met een statistiek van de zalmaanvoer in de periode 1870-1919. Het wordt gevolgd door een hoofdstuk over vangsten en prijzen, dat vooral kwantitatief van aard is. Het laatste hoofdstuk (18) gaat over de oorzaken van het verdwijnen van de riviervisserij, in het bijzonder van de zalmvisserij. In volgorde van belangrijkheid: normalisatie van de rivieren, overbevissing en waterverontreiniging. De overheidsmaatregelen om de overbevissing tegen te gaan, zoals een dagelijkse gesloten tijd van acht uur voor de zalmvisserij en kunstmatige zaalmeelt, waren gebaseerd op het internationale zalmtraktaat van 1869, maar hebben geen effect gehad.

De Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam mag trots zijn op deze publikatie, die zij heeft uitgegeven naar aanleiding van haar tienjarig bestaan. Het laat zien waartoe een actieve historische vereniging en een bekwame redactie in staat is.

J. P. van de Voort

R. J. de Vries, *Enkhuizen 1650-1850. Bloei en achteruitgang van een Zuiderzeestad* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1987, 128 blz., f35,-, ISBN 90 6707 053 X).

Enkhuizen is het voorbeeld van het stedelijk verval na de zeventiende-eeuwse bloei. Na een snelle expansie in de zestiende eeuw groeide het inwonertal van ruim 3.000 in 1514 naar een top van ca. 21.000 in 1622, om daarna drastisch te dalen. Omstreeks het midden van de negentiende eeuw telde de stad nog maar 5.000 inwoners. Deze achteruitgang was zo sterk dat Enkhuizen een proces van desurbanisatie doormaakte: de werkgelegenheid nam af, mensen trokken weg, huizen stortten in en boerenbedrijven vestigden zich binnen de stadswallen. Dit onstedselijingsproces is het centrale thema van dit boek.

Achtereenvolgens komen aan de orde de ruimtelijke ontwikkeling tot 1650, de bloei en achteruitgang van de belangrijkste economische takken en de veranderingen in de ruimtelijke